

De organisaties van zelfstandigen

Peter Heyrman

1. Bibliografie

- HEYRMAN (P.). *Middenstandsbeweging en beleid in België (1918-1940). Tussen vrijheid en regulering*. Leuven, 1998.
- HEYRMAN (P.). *Voor eigen winkel. Honderd jaar middenstand en middenstandsbeweging in Oost-Vlaanderen*. Gent, 1991.
- HEYRMAN (P.). *Zelfstandigen in beweging. Middenstandsorganisatie in de provincie Antwerpen 1854-1994*. Antwerpen, 1995.
- HEYRMAN (P.), JAUMAIN (S.), VANTHEMSCHE (G.). De middenstandsorganisaties en de gemeenteverkiezingen in vijf Belgische steden (1895-1970), in *BTFG*, 1994, p. 311-380.
- JAUMAIN (S.). *Les petits commerçants belges face à la modernité (1880-1914)*. Brussel, 1995.
- JAUMAIN (S.), GAIARDO (L.). "Aide-toi et le gouvernement t'aidera". Les réponses de l'Etat à la crise de la petite bourgeoisie (1880-1914), in *BTNG*, 1988, p. 417-471.
- KURGAN-VAN HENTENRYK (G.). A forgotten class: the petite bourgeoisie in Belgium, 1850-1914, in CROSSICK (G.), HAUPT (H.-G.), eds. *Shopkeepers and Master Artisans in Nineteenth Century Europe*. Londen-NewYork, 1984, p. 120-133.
- KURGAN-VAN HENTENRYK (G.), JAUMAIN (S.), eds. *Aux frontières des classes moyennes. La petite bourgeoisie belge avant 1914*. Brussel, 1992.
- PIETTE (V.). Entreprendre au féminin. L'exemple de l'Association belge des Femmes chefs d'entreprises, in JAUMAIN (S.), BERTRAMS (K.), eds. *Patrons, gens d'affaires et banquiers. Hommages à Ginette Kurgan-van Hententryk*. Brussel, 2004, 193-213.
- TIMPERMAN (S.). *Le mouvement socialiste et les classes moyennes en Belgique (1945-1965). De la libération à la confédération nationale "Les Travailleurs indépendants de Belgique"*. Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling ULB, 1996.
- VERMANDERE (M.). *Mag het iets meer zijn? De onwennige houding van de socialistische beweging tegenover de zelfstandigen*. Onuitgegeven tekst, AMSAB-ISG, 1988.
- VERMAUT (C.). *Tot uw dienst. Honderd jaar christelijke middenstandsbeweging in West-Vlaanderen*. Brugge, 1991.

VAN MOLLE (L.), HEYRMAN (P.), eds. *Zakenvrouwen en vrouwenzaken. Facetten van vrouwelijk zelfstandig ondernemerschap in Vlaanderen, 1800-2000*. Gent, 2001.

Veel historische basisgegevens m.b.t. de Belgische organisaties van zelfstandigen, vindt de onderzoeker in de contextuele webdatabank ODIS (www.odis.be). Daar worden ook de belangrijkste archieven en gepubliceerde bronnen (periodesieken, reeksen) toegelicht.

2. Historisch overzicht

Het organisatieveld van de zelfstandigen vertoont in historisch perspectief een grote complexiteit, zelfs onoverzichtelijkheid. Slechts moeizaam werden er sterke belangenorganisaties gevormd die een plaats konden veroveren in het sociaal overleg. Zelfstandigen bleken zeer moeilijk politiek te mobiliseren. Zij waren wel vatbaar voor tijdelijke agitatie rond enkele concrete actiepunten en utilitaire eisen, maar schrokken terug voor een blijvend engagement in overkoepelende verenigingen met een breed sociaal programma. Die initiatieven maakten gebruik van verschillende begrippen om de betrokken beroepsgroepen op één noemer te brengen: “ambachten en neringen”, “kleine burgerij”, “middenstand”, “handel en ambacht”, “zelfstandige arbeiders”, of – meer recent – “KMO” en “zelfstandige ondernemers”. Daarnaast waren er vanzelfsprekend ook veel zelfstandigen aangesloten bij verenigingen die men doorgaans bij de werkgeversorganisaties rekent, bv. de *Kamers van Koophandel*, het *Vlaams Economisch Verbond* (VEV) of het *Verbond van Kristelijke Werkgevers* (VKW) (zie het hoofdstuk over de werkgeversorganisaties).

Indien men de Belgische middenstandsbeweging in zijn historische ontwikkeling onderzoekt, kunnen drie lagen worden onderscheiden: een professionele laag, een neutrale interprofessionele laag en een contingent verenigingen van katholieke en (in mindere mate) liberale en socialistische signatuur. Vanzelfsprekend stonden die drie lagen met elkaar in verbinding.

De professionele laag binnen de Belgische middenstandsbeweging is ontegensprekelijk de oudste. In steden als Brussel, Antwerpen, Gent en Luik waren er al rond het midden van de vorige eeuw verschillende beroepsbonden van zelfstandigen actief. Vaak stoelde hun werking op caritatieve, religieuze, mutualistische en educatieve activiteiten en tradities die nog stamden uit het Ancien Régime. Maar gaandeweg, en zeker na de afschaffing van het coalitieverbod uit de wet-Le Chapelier in 1866, traden ze op als belangenvertegenwoordigers van hun beroepsgroep. Het aantal lokale beroepsbonden nam vanaf de jaren 1880 snel toe. Maar de vorming van nationale federaties verliep erg moeizaam: de aannemers (1881), de bakkers (1885), de banketbakkers (1887), de herbergiers (1893), de beenhouwers (1894), de tabakshandelaars (1895), de loodgieters (1897), de behangersbazen (1903), de hoteliers en restauranthouders (1904), de schilders (1904), de kappers (1905), de juweliers (1905), de kleermakers (1907), de smeden (1907), de drogisten (1908), de schoenmakers (1911), enz. Tijdens het interbellum en na de Tweede Wereldoorlog zou hun aantal verder toenemen. Vooral de horecafederaties en de nationale beroepsverenigingen van bakkers, banketbakkers en

beenhouwers konden een reële sociaalpolitieke invloed laten gelden. Maar het spectrum aan professionele belangenorganisaties voor zelfstandigen was vanzelfsprekend veel breder.

Een tweede laag werd gevormd door de neutrale interprofessionele organisaties van handelaars en ambachtslui. De eerste zijn ontstaan tijdens de jaren 1880. Het waren veelal lokale protestgroepen en wijkcomités die hun achterban mobiliseerden rond een handvol thema's. Die groepen weigerden doorgaans, de kampgeest van de schoolstrijd nog in het achterhoofd, om zich levensbeschouwelijk te profileren. De zelfstandigen wilden hun katholieke of liberale cliënteel niet voor de borst stoten. Ook de beroepsbonden beschouwden zich als onpartijdige drukkingsgroepen. Deze neutrale middenstandsbonden waren veelal erg lokaal- en persoonsgebonden en vertoonden een opmerkelijke politieke volatilititeit. Vanaf het einde van de jaren 1880 vormden ze weinig stabiele regionale en nationale federaties. Voor 1914 dienen vooral de *Fédération des Anticoopérateurs* (ca. 1889), de *Belgische Federatie van Eigenaars, Handelaars, (Landbouwers) en Neringdoenden* (1894) en de *Fédération Nationale des Commerçants Belges* (1907) te worden vermeld. In het woelige interbellum volgden tal van nieuwe federaties en partijen, bv. de *Nationale Confederatie van de Middenstand* (1919-ca.1926), de *Fédération Nationale des Associations de Commerçants et Détaillants-Négociants de Belgique* (FNACDNB, 1923-1940), de *Union Nationale du Commerce Belge* (UNCB, 1927-1936) en het *Eenheidsfront tot Verdediging van Handel, Ambachten en Klein-Nijverheid* (1934-ca. 1940). Na 1945 vermelden we o.m. het *Algemeen Verbond van de Zelfstandige Arbeid* (AVZA / FGTI, 1955-1998), ook bekend onder de naam van zijn tijdschrift *Sociaal Verweer / La Défense Sociale*. Het huidige *Neutraal Syndicaat van Zelfstandigen / Syndicat Neutre pour Indépendants* (NSZ / SNI) werd opgericht in 1967.

In Vlaanderen ontstonden de eerste christelijke middenstandsorganisaties al in de jaren 1890, vooral als reactie tegen de politieke dreiging die uitging van de neutrale verenigingen. In 1891 werd een *Syndicat Général des Voyageurs, Employés, Négociants et Patrons* opgericht, in 1900 een *Vereniging tot Studie en Verdediging van de Belangen der Kleine Burgerij*, later omgedoopt tot *Landsbond van de Kleine Burgerij* (1909) en *Landsbond van de Middenstand* (1914). In dat laatste jaar werd ook een *Katholiek Middenstandsverbond van België* gesticht, dat echter na de oorlog werd overvleugeld door de *Christelijke Landsbond van de Belgische Middenstand* (1919). Deze Vlaamse federatie had ook een zwakke Waalse zusterorganisatie, de *Alliance Nationale des Classes Moyennes*. De Landsbond is er nooit in geslaagd werkelijk de leiding te nemen van de Belgische christelijke middenstandsbeweging. De organisatie kreeg verschillende financiële schandalen te verwerken, had te kampen met afscheuringen (onder meer van het machtige Oost-Vlaamse middenstandssecretariaat van Fernand Van Ackere in 1927) en kon slechts een beperkte politieke invloed doen gelden binnen de Katholieke Unie. In 1935 werd onder impuls van Van Ackere een nieuwe federatie opgericht, het *Christelijk Middenstandsverbond van België / Fédération Chrétienne des Classes Moyennes de Belgique* (CMVB / FCCMB). De Landsbond werd in 1941 ontbonden. Van Ackere herdoopte zijn federatie in 1945 tot *Nationaal Christelijk Middenstandsverbond / Fédération Nationale Chrétienne des Classes Moyennes* (NCMV /

FNCCM). De spanningen tussen de Waalse en Vlaamse vleugel konden echter niet worden overbrugd, zodat beide organisaties in 1948 hun eigen weg gingen.

De Franstalige FNCCM zou enkele jaren later de term “chrétienne” uit zijn benaming schrappen. Dat belette niet dat een aantal personaliteiten zich actief in de schoolstrijd engageerden, wat leidde tot de afscheuring van de Luikse regionale federatie. Die vormde in 1955 een neutrale *Union Nationale des Classes Moyennes* (UNCM) die verschillende afdelingen van de FNCM en ook enkele Vlaamse organisaties tot aansluiting kon bewegen. In 1963 gingen FNCM en UNCM opnieuw samen in een *Fédération Nationale des Unions des Classes Moyennes* (FNUCM). Die heeft provinciale/regionale UCM-verbonden in Luik, Namen, Luxemburg, Waals-Brabant, Henegouwen en Brussel. De *Union Syndicale des Classes Moyennes de Belgique* (USCMB) overkoepelt de FNUCM, een reeks beroepsfederaties en de *Union Nationale des Professions Libérales et Intellectuelles de Belgique* (UNPLIB, 1961). De UCM heeft banden met nagenoeg alle partijen in Franstalig België. In 1996 werd de Franstalige vleugel van het AVZA / FGTI in de UCM geïncorporeerd.

Het Vlaamse Nationaal Christelijk Middenstandsverbond (NCMV) was oorspronkelijk een losse federatie van provinciale verbonden. Nationaal secretaris Gaby Vandeputte (1917-2002) vergrootte in 1952-1953 de armslag van het nationaal bestuur en creëerde arrondissementele verbonden. Dat leidde tot tijdelijke afscheuringen in onder meer Antwerpen (Algemeen Christelijk Middenstandsverbond), Aalst (Algemeen Middenstandsverbond) en Roeselare (Algemeen Dienstbetoon voor Ambachten en Neringen). Het NCMV wendde zich exclusief tot de CVP voor de politieke vertolking van zijn eisen. Het steunde de uitbouw van jeugd- en vrouwenorganisaties, respectievelijk de *Katholieke Burgers- en Middenstandsjeugd* (KBMJ, 1935), de *Vrouwelijke Katholieke Burgers- (en Middenstands) jeugd* (VKB(M)J, 1930) en de *Christelijke Middenstands- en Burgersvrouwen* (CMBV, 1952). KBMJ en VKBMJ fuseerden in 1963 tot de *Katholieke Jongeren uit de Middengroepen* (KJM). Uit het Service Bureau van de KJM dat zich vooral richtte tot leerjongens en startende jonge zelfstandigen, ontstond in 1978 de *NCMV-jongeren*. In de jaren 1980 kwam er ook nog een werking voor senioren: de *Clubs voor Rustenden uit de Middengroepen* (CRM). In 1960 werd in de schoot van het NCMV een *Kultuur- en Vormingsdienst* opgericht.

Binnen de christelijke middenstandsbeweging waren al in het interbellum diverse dienstverlenende instellingen gegroeid, voornamelijk verzekeringsmaatschappijen, regionale bank- en kredietinstellingen, (samenaankoop)coöperaties en sociale secretariaten. We vermelden bv. de *Belgische Verzekeringsmaatschappij van de Middenstand* (BVM, 1923), de *Algemene Verzekeringsmaatschappij van de Middenstand* (AVM, 1928), de *Middenstands Spaar- en Leenbank van Mechelen* (mei 1921), de *Middenstands Spaar- en Leenbank “De Rupel”* van Boom (juli 1921) en de *Spaar- en Kredietkas “Middenstandsbelangen” van Roeselare* (december 1924), het *Sociaal Fiscaal Middenstandssecretariaat* te Gent (SOFIM, 1921/1946) en het *Algemeen Dienstbetoon voor Middenstand en Beroepen* te Brugge (ADMB, 1926). Het NCMV nam na 1948 diverse nieuwe initiatieven, bijvoorbeeld de bedrijfseconomische dienst *Nationaal Instituut voor Handel en Ambacht* (1953), de *Nationale Pensioenkas voor Middenstand en Beroepen* (1956) die in 1967 zou opgaan in de *Sociale Verzekeringskas voor Middenstand en Beroepen* (SVMB), het *Nationaal Instituut voor Vestigingsbeleid en Bedrijfsadvies* (NIVB, 1971) en het *Centrum voor*

Beheersbijstand (1972). Het NCMV richtte sinds de jaren 1950 ook diverse beroepsverenigingen op en in 1961 een Nationale Beroepsraad. De belangrijkste federaties waren de *Nationale Centrale voor Metaal-, Hout- en Bouwvakondernemingen* (NACEBO, 1957, nu Bouwunie), het *Nationaal Verbond voor Detailhandelaars in Voedingswaren / Centrale voor Levensmiddelenbedrijven* (1951/1967), de *Christelijke Federatie voor Vrije Beroepen / Federatie voor Intellectuele en Vrije Beroepen* (1951) en het *Nationaal Verbond van Textieldetailanten* (1949, NAVETEX, nu MODE UNIE).

De Vlaamse christelijke middenstandsorganisatie moderniseerde in de jaren 1980-1990 ingrijpend haar werking. NCMV profileerde zich als de belangenvertegenwoordiger van alle zelfstandige ondernemers, haalde de banden aan met de sectorverenigingen en nam afstand van het vaak pejoratief ingekleurde begrip “middenstand”. Voorlopig orgelpunt in dit proces was de naamsverandering in 2000 naar *Unie van Zelfstandige Ondernemers* (UNIZO). De band met de CVP werd losser. UNIZO investeerde uitdrukkelijk in een verbetering van het maatschappelijk imago van de zelfstandige, bv. door acties als (sinds 1988) “De Dag van de Klant”. Naast het traditionele netwerk van lokale afdelingen (ca. 420 in 2000), overkoepeld door regionale verbonden (11 in 2007) en secretariaten (23 in 2007), wordt ook een doelgroepenwerking ontplooid, bv. naar startende zelfstandigen of naar KMO's die internationaal actief zijn.

De liberale partij heeft lange tijd nagelaten om eigen verenigingen voor zelfstandigen te vormen. Liberale mandatarissen hadden doorgaans goede contacten met beroepsbonden en -federaties (bijvoorbeeld in de horeca) en met lokale neutrale middenstandsverenigingen. De partij kon ook haar invloed doen gelden in de diverse regionale Kamers van Koophandel en hun nationale federatie. De Brusselse Kamer bv. had sinds de jaren 1890 diverse sectorale afdelingen opgericht en kon daardoor tal van kleine zelfstandigen tot aansluiting bewegen. Zij bouwde ook al vroeg een dienstverlenend secretariaat uit. In de jaren 1950 zou binnen de Federatie van Kamers van Koophandel en Nijverheid een Comité der Kleine en Middelgrote Bedrijven worden opgericht. Pas in de jaren 1930 besefte de liberale partij dat de personele banden met de neutrale organisatievormen van de zelfstandigen onvoldoende waren om de middenstand politiek te omkaderen. Er werd een partijcommissie opgericht en in 1937 een eerste dienstverlenend secretariaat, het *Office Libéral des Classes Moyennes*, dat echter de oorlog niet zou overleven. In 1951 richtte Fernand Demets (1884-1952) de *Concentration Nationale des Indépendants et des Classes Moyennes / Nationale Concentratie der Onafhankelijken* op, opnieuw een federatie zonder een expliciet liberaal uithangbord. Ze zou in 1968 worden opgeslorpt door het reeds vermelde neutrale AVZA / FGTI. In 1981 werd aan Vlaamse zijde door Frans Verberckmoes (1931-) een *Liberaal Verbond voor Zelfstandigen* opgericht. Twee jaar later vormde die organisatie een Landelijke Vormingsdienst voor Zelfstandigen. Het LVZ zou op zijn beurt in 1996 de Vlaamse vleugel van het opgedoekte AVZA / FGTI incorporeren.

Aan socialistische zijde werd lange tijd nauwelijks aandacht besteed aan het zelfstandige electoraat in de steden, de inzet van enkele specifieke mandatarissen (bijvoorbeeld Léon Meysmans) buiten beschouwing gelaten. Het “planisme” bracht een schuchtere opening teweeg, met bijvoorbeeld de oprichting van een middenstandscommissie in de BWP en een Socialistische Onderlinge Kas voor

Kinderbijslag (1938). In de jaren 1950 breidde de socialistische zuil haar dienstverlening aan zelfstandigen uit. In 1968 werd de Sociale Verzekeringskas “De Zelfstandige Arbeiders van België” gevormd. De eerste lokale socialistische organisatievormen voor zelfstandigen ontstonden in de jaren 1930, bijvoorbeeld het Brusselse en Luikse *Comité d’Action pour la Défense des Intérêts Généraux du Petit et Moyen Commerce*. Hun aantal nam toe in de jaren 1950. Voorbeelden zijn de Mechelse *Socialistische Vereniging voor Handelaars, Ambachtslieden en Kleinnijveraars* (1954) van advocaat-burgemeester Antoon Spinoy, de Antwerpse provinciale federatie *Eigen Kracht*, de Luikse *Groupement Socialiste des Professions Indépendantes* en de socialistische “Vriendenkring” van Guy Cudell te Brussel. In november 1958 werd het *Socialistisch Cultureel Centrum voor Zelfstandigen “Eigen Kracht”* opgericht. In 1962 volgde een *Socialistisch Verbond van Zelfstandigen*. Drie jaar later werd het herdoopt tot *Nationaal Verbond “De Zelfstandige Arbeiders van België” / Confédération Nationale “Les Travailleurs Indépendants de Belgique”* (NVZAB / CNTIB). Door het Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten werd in datzelfde jaar een *Nationale Federatie der Zelfstandigen / Fédération Nationale des Indépendants* opgericht, dat zich vooral toelagde op dienstverlening. Bij het einde van de jaren 1970 werd de eerste aanzet gegeven tot een federalisering van het NVZAB / CNTIB. In 1990 werd de *VZW Vlaamse Socialistische Zelfstandigen* opgericht. Daarnaast was een *Groupement des Travailleurs Indépendants et des PME de Wallonie et de Bruxelles* werkzaam. Die beide organisaties fuseerden in 2000 met het *Syndicaat der Zelfstandigen / Syndicat des Indépendants* (SDZ / SDI) in een *Federatie van Belgische Zelfstandige Ondernemers* (Febezo), nauw gelieerd aan de dienstengroep Hulp der Patroons. Febezo koesterde plannen (2003) om te fuseren met het Liberaal Verbond van Zelfstandigen.

Specifieke organisaties voor vrouwelijke zelfstandigen bleven lange tijd zeldzaam. De Belgische afdelingen van de *International Federation of Business and Professional Women* (IFBPW, 1930) werden in 1932 verenigd door Marguerite De Munter-Latinis in de *Federatie van Vrouwen met een Vrij, Commercieel of ander Beroep*, nu *Professional Women’s Association Belgium*. In 1948 werd vanuit de Brusselse Kamer van Koophandel een *Association belge des Femmes Chefs d’Entreprises* opgericht, later herdoopt tot *Femmes Chefs d’Entreprises Belges* (FCEB). De *Christelijke Middenstands- en Burgersvrouwen* (CMBV), opgericht in 1950-1951 vanuit NCMV, vormde in zekere zin een antwoord op dit initiatief, maar was wel anders van opzet. Niet louter de vrouwelijke zelfstandigen en (meewerkende) echtgenotes werden aangezocht, maar ook alle vrouwen die zich rekenden tot de middengroepen. CMBV was een sociaalculturele en geen belangenorganisatie. Slechts langzaam ontwikkelde haar *Dienst voor Praktische Vorming van Winkeliersters en Zakenvrouwen* (ca. 1958), zich tot een *Centrum voor Zelfstandig Ondernemende Vrouwen* (CEZOV). In 2001 hernoemde CMBV zich tot *MARKANT Netwerk van Ondernemende vrouwen*.

3. Archieven

3.1. *Bewaring en inventarisatie*

3.1.1. *Neutrale, liberale en socialistische middenstandsorganisaties*

Resten van de secretariaatsarchieven van de beroepsfederaties worden veelal bewaard op de zetel van die federatie. Belangwekkend zijn de archieven van de Fed. Ho.Re.Ca Vlaanderen, de Landsbond der Beenhouwers en Spekslagers van België, het Nationaal Verbond der Haarkappers van België en de Belgische Confederatie der Broodbakkerij, Banketbakkerij, Chocoladebewerking en Ijsbereiding. Ook lokale beroepsbonden bewaren vaak nog archivalia of verslagboeken.

Gezien het lokale en persoonsgebonden karakter van de meeste neutrale (professionele en interprofessionele) middenstandsorganisaties hebben zij veelal geen coherente onuitgegeven bronnenreeksen nagelaten. De lokalisatie van relevant bronnenmateriaal vergt doorgaans een doorgedreven zoektocht. Lokale belangenorganisaties van zelfstandigen lieten vaak sporen na in stads- of gemeentearchieven. Soms werden daar door bestuursleden ook archivalia gedeponneerd. Zie bijvoorbeeld de vrij coherente archivalia van de Algemene Handelaars- en Middenstandsbond van Mechelen en Omgeving, bewaard in het Stadsarchief van Mechelen of de archivalia met betrekking tot de Vrije Burgersbond van Gent, bewaard in het lokale stadsarchief. Het Musée de la Vie Wallonne bewaart archivalia met betrekking tot de Luikse middenstandsorganisaties. De verslagboeken van het Algemeen Comité "De Middelstand" van Gent (1916-1935) kunnen worden geraadpleegd in KADOC.

Lokale neutrale of onpartijdige middenstandsbonden waren doorgaans aangesloten bij de provinciale Kamers van Ambachten en Neringen of onderhielden contacten met de Hoge Raad van de Middenstand.

AMSAB-ISG bewaart archivalia van de socialistische middenstandsverenigingen. Een interessant persoonsarchief vormen de papieren van Jos Polak (zie deel IV): medestichter van "Eigen Kracht" (1956), gemeente- en provincieraadslid (1957-1988) voor Antwerpen. Sporen van de socialistische middenstandsorganisatie vindt men tevens in het archief BSP-Nationaal en in het archief van het Nationaal Verbond der Socialistische Mutualiteiten.

De archieven van de liberale middenstandsorganisatie, het Liberaal Verbond van Zelfstandigen bevinden zich in het Liberaal Archief. Interessant zijn bovendien enkele persoonsarchieven, zoals dat van Arthur Vanderpoorten (1884-1945) en Roger Motz (1904-1964) (zie het hoofdstuk over de archieven van privépersonen en families).

Van de FNCM en de UCM werden partiële bronnenreeksen bewaard op het nationaal secretariaat van de UCM te Brussel (onder meer notulen van de bestuursorganen en de briefwisseling sinds 1964). Aanvullende dossiers vindt men in de secretariaten van de Union des Classes Moyennes Liégeoises en de Union des Classes Moyennes de Verviers.

3.1.2. *Christelijke middenstandsorganisaties*

De archieven van de Vlaamse christelijke middenstandsbeweging worden bewaard op KADOC. De belangrijkste bestanden zijn de volgende.

NATIONAAL

Nationaal Christelijk Middenstandsverbond (NCMV) / Unie van Zelfstandige Ondernemers (UNIZO). 1946-2007. Dit archief is afkomstig van het nationaal secretariaat en bevat dossiers gevormd door leidende figuren als Fons Margot (1921-), Gaby Vandeputte (1917-2002), Renaat Moreeuw (1917-1996), Petrus Thys (1933-) en Fernand Monchy (1913-2001). De onderzoeker vindt er algemene briefwisseling, vergaderstukken van verschillende NCMV-bestuursorganen, diensten en werkgroepen. Verder zijn er dossiers in verband met de beroepsorganisaties (onder meer voeding, textiel, bouw, metaalbewerking) en documenten van de provinciale, gewestelijke en arrondissementele afdelingen, de provinciale Kamers voor Ambachten en Neringen, de Mouvement Chrétien des Indépendants et des Cadres (MIC), de Hoge Raad voor Middenstand of het Economisch en Sociaal Instituut van de Middenstand.

Inzake de wijze waarop NCMV / UNIZO de belangenverdediging van de zelfstandigen aanpakte, vindt de onderzoeker ook interessante informatie in :

Archief van de NCMV / UNIZO-Studiedienst. 1961-1997. Algemene dossiers schetsen de ontwikkeling van het KMO-beleid in België en Vlaanderen.

In verband met de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van de christelijke middenstandsorganisatie, zie ook de door KADOC bewaarde persoonsarchieven, in het bijzonder die van Fernand van Ackere en Alfons Margot, Albert De Clerck, Fernand Hermans, Godfried Remmerie, Petrus Thys en Eddy Marstboom. Al dezearchieven bevatten vanzelfsprekend ook interessante informatie aangaande CMBV/MARKANT en de jeugdorganisaties KBJM, KJM en NCMV-JONGEREN. Hunarchieven en publicaties worden behandeld in het hoofdstuk over dearchieven van privépersonen.

De onderzoeker treft in al deze bestanden ook tal van reeksen en bundels m.b.t. de internationale organisaties waarin NCMV / UNIZO betrokken waren, bv. het Internationaal Instituut van de Middenstand, de Internationale Katholieke Middenstandsbeweging (IKMB), de Union Internationale de l'Artisanat et des Petites et Moyennes Entreprises (UIAPME), de Union Européenne de l'Artisanat et des Petites et Moyennes Entreprises (UEAPME), de Europese Middenstandsvereniging (EMV). Zie hiertoe ook het archief van de Internationale Katholieke Middenstandsbeweging (IKMB) / Union Internationale Catholique des Classes Moyennes (UICM) en van de Unie van Zelfstandige Ondernemers (UNIZO-Internationaal, 1989-1999).

REGIONAAL

NCMV-arrondissement Antwerpen. 1934-1990. Naast enkele oudere stukken, bv. de verslagboeken van het Arrondissementeel Christen Middenstandsverbond van Antwerpen (1934-1936), betreft het archief grotendeels de werking onder de arrondissementele secretarissen Petrus Thys en Jan Van den Audenaerde (jaren 1960 en 1970). De verslagen van de bestuursorganen (arrondissementeel bestuur en dagelijks bestuur) zijn nagenoeg volledig. Aanvullende informatie in de persoonlijkearchieven van Petrus Thys en Eddy Marstboom.

NCMV-arrondissement Brugge. 1900-1985. Dit bestand is vooral belangrijk voor de ingesloten papieren van priester Paul Allossery (1875-1943). Deze bevatten briefwisseling uit de jaren 1920 en 1930, ledenlijsten, documentatiedossiers, bundels met contacten met een zestigtal lokale middenstandsbonden in West-Vlaanderen, enz. Het leeuwendeel van het archief wordt gevormd door de bundels van het NCMV-arrondissement Brugge-Torhout-Oostkust en van het Beroepssecretariaat. Ook m.b.t. de overlegorganen waarin het NCMV zetelde, is rijke informatie voorhanden.

OSAER (A.). *Inventaris van de Christelijke Middenstandsbeweging in het arrondissement Brugge, ca. 1900-.* Leuven, 1985.

Zie ook het persoonlijk archief van Flor Tanghe.

NCMV-provincie West-Vlaanderen. 1903-1940; 1950-1992. Het archief bevat een aantal stukken uit de periode 1903-1940, maar het overgrote deel dateert van na 1950. Het archief bevat stukken van de verschillende overlegorganen waarin NCMV / UNIZO vertegenwoordigd is en dossiers betreffende beroepsverenigingen, beroepsopleiding, kadervorming, startende zelfstandigen, intercommunales, de lokale werking en diverse promotieacties. Zie ook het persoonlijk archief van Etienne Geysen.

NCMV-arrondissement Kortrijk. 1924-1984. Naast enkele verslagboeken en archivalia van de Christen Middenstandsbond van Kortrijk (1924-1926), werd het overgrote deel van de dossiers gevormd in 1952-1980. Een selectie foto's werd gereproduceerd. Zie ook het persoonlijk archief van Fries Bijttebier.

NCMV / Unie van Zelfstandige Ondernemers (UNIZO)-provincie Oost-Vlaanderen. 1917-2005. Het archief van het NCMV Oost-Vlaanderen is een zeer heterogeen bestand. Het bevat stukken van het Algemeen Komitee tot Verdediging der Burgerij "De Middenstand" uit Gent (1917-1935), verslagboeken van de Algemeene Katholieke Middenstandsbond van Gent (1936-1948) en van de Provinciale Beroepsvereniging van Fotografen (1950-1951). Een behoorlijk deel van het archief wordt gevormd door (afdelings)dossiers van Walter Uyttenhove (directeur NCMV-gewest Gent-Deinze; secretariaat Deinze), Romain Cools (provinciaal secretaris van het NCMV), Joris Dewildeman en Wim Geirnaerd. De jaardossiers van de werking van de NCMV-afdeling Gent (1973-1986) verdienen eveneens een vermelding. Meer recente bestanddelen betreffen de werking van zowel het UNIZO-arrondissement Gent-Deinze als het UNIZO-gewest Eeklo/Meetjesland. Aanvullende informatie in de persoonlijke archieven van Fernand Van Ackere, Camille Struyvelt, André Dua, in de archieven van de Mutualiteit "De Verenigde Middenstand" Gent (1907-1971) en van de Koninklijke Kring God en Vaderland, Gent (1959-1976).

NCMV-arrondissement Leuven. 1952-1982. Er zijn dossiers bewaard over structuur en doctrine, statutaire vergaderingen en vergaderingen van de Raad van Beheer, de arrondissementele en kantonale werking en vergaderingen, de proosten, het Politiek Kontakt Komitee, de CMBV, en het Deposito- en Kredietkantoor van de Middenstand. Een omvangrijk deel van het archief bestaat uit afdelingsdossiers. Zie ook het persoonlijk archief van Fernand Hermans.

NCMV-provincie Limburg. 1927-1980. Het bevat archivalia van het Limburgse Middenstandssecretariaat, vooral ouder dan 1940 en vergelijkbare stukken

vanaf 1948 van de Christen Middenstandskernen-Limburg. Een tweede deel van het archief bevat het archief KBMJ-KJM-Limburg vanaf het begin van de jaren 1940 (met enkele stukken over het JVKA-Limburg). Ook het centrale secretariaatsarchief (1960-) en de papieren van enkele verantwoordelijken (vooral Rene Vliegen en Alfons Martens) dienen te worden vermeld.

Beroepsverenigingen van het NCMV-gewest Roeselare. 1921-1996. Het archief is geordend per beroepsvereniging. Deze bundels bevatten stukken betreffende bestuursaangelegenheden, briefwisseling, beroepsopleiding, enz.

NCMV-gewest Brussel-Halle-Vilvoorde. 1956-2000. Naast een reeks briefwisseling (1970-1996) zijn ook de dossiers betreffende de gewestelijke werking en de afdelingsdossiers inhoudelijk waardevol. Het archief bevat daarnaast nog tal van bundels inzake de organisatie van activiteiten allerhande (Dag van de Klant, Proeverij van de Zennevallei, studiereizen).

NCMV-arrondissement Mechelen. 1929-(1970). Vermeldenswaard zijn de jaarverslagen van de Christen Middenstandsbond van Mechelen (stad) (1929-1933) en het verslagboek van die afdeling (1944-1947). Het meest omvangrijke onderdeel bestaat uit dossiers, gevormd binnen het arrondissementssecretariaat, m.b.t. de werking van de lokale afdelingen (1952-1970).

NCMV-gewest Turnhout. 1920-1980. Het archief omvat verslagboeken van De Kleine Burger (1920-1926) en de Christen Middenstandsbond Turnhout (1925-1941) en briefwisseling tussen de Christelijke Landsbond van de Belgische Middenstand en de lokale middenstandsbond. Daarnaast bevat het bestand archivalia gevormd door Pierre Van den Nieuwenhuyzen, o.a. verslagen van vergaderingen van de Algemene Statutaire Vergadering van NCMV-nationaal (1960-1970), van de afdeling Turnhout (jaren 1970) en van het gewest.

NCMV-gewest Geel. 1934-1987. Het archief bestaat o.a. uit verslagboeken (1956-1958 en 1955-1968) en briefwisseling (1946-1987).

NCMV-gewest Hoogstraten. 1974-1989. Het archief omvat o.m. een verslagboek van het NCMV-gewest Hoogstraten (1980-1989).

NCMV-gewest Westerlo. 1932-1960. Het archief bestaat o.m. uit kas- en verslagboeken en een knipselcollectie (1941-1950).

LOKAAL

KADOC bewaart ook archieven of archivalia van lokale christen middenstandsbonden en/of NCMV-afdelingen, namelijk van Achterbroek, Boom, Sint-Niklaas, Genk, Wolvertem en Lier.

3.2. Belangrijkste bronnenreeksen

Alle middenstandsverenigingen die in de Hoge Raad voor Zelfstandigen en KMO willen vertegenwoordigd worden, dienen de rechtspersoonlijkheid aan te nemen. De bevoegde overheidsdiensten (achtereenvolgens Ambt van Ambachten en Neringen, Dienst van de Middenstand en Ministerie van de Middenstand), de Hoge Raad van de Middenstand / Hoge Raad voor de Zelfstandigen en de Kleine en Middelgrote Ondernemingen, de provinciale Kamers van Ambachten en Neringen en het Economisch en Sociaal Instituut van de Middenstand publiceerden overzichten van de erkende middenstandsorganisaties.

L'Association dans les métiers et négoce / *De Vereeniging in de ambachten en neringen*, 1908. Brussel, 1909.

L'Association dans les métiers et négoce belges en 1910. Brussel, 1910.

L'Association dans les métiers et négoce / *De Vereeniging in de ambachten en neringen*, 1912. Brussel, 1912.

De vereeniging in den middenstand in 1926. Brussel, 1926.

Belgisch middenstandswezen, ambachten, klein-nijverheid, neringen. Jaarboek 1936.

Classes moyennes de Belgique: artisanat, petites industries, négoce. Annuaire 1936. Brussel, 1937.

Belgisch middenstandswezen, ambachten, klein-nijverheid, neringen. Jaarboek 1938.

Classes moyennes de Belgique: artisanat, petites industries, négoce. Annuaire 1938. Brussel, 1938.

Vademecum van de Middenstand. Brussel, 1963-1970.

Op de website van de Hoge Raad voor de Zelfstandigen en de Kleine en Middelgrote Ondernemingen (HRZKMO) vindt men de adresgegevens (incl. website) van de huidige, aangesloten verenigingen en federaties (www.hrzkmo.fgov.be/).

4. Publicaties

De (periodieke) publicaties van zelfstandigenorganisaties, inclusief jaar- en congresverslagen en jubileumboeken, zijn van groot belang voor de onderzoeker. Toch moeten ze omzichtig worden aangewend. Buitenlands onderzoek suggereert dat bv. de tijdschriften allerminst druk werden gelezen. Groepen of fracties zonder (bewaarde) periodieken blijven buiten het gezichtsveld van de historicus. Inhoudelijk lag de nadruk op concrete technische, commerciële en legislatieve informatieverstrekking. Een belangrijk werkinstrument voor de lokalisatie en duiding van middenstandsperiodieken (ouder dan 1940) is:

VERMANDERE (M.). *Repertorium van de Belgische middenstandspers tot 1940 met casusanalyse van de Vrije Burgersbond te Gent*. Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG, 1987.

Belangrijke collecties worden bewaard in de Universiteitsbibliotheken van Gent en Leuven (Fonds Henderick), de Stadsbibliotheek van Antwerpen, het Stadsarchief van Brussel, de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. De tijdschriftencollecties van NCMV / UNIZO werden overgebracht naar KADOC (zie www.odis.be). Hierna volgt een selectie van periodieken, met een ruwe aanduiding van de bewaarde jaargangen. Deze lijst is verre van volledig.

4.1. Professionele organisaties

Ambuvis. Driemaandelijks tijdschrift voor Rondreizende Vishandelaars & (en) Marktkramers, 1972.

Architekt. Officieel orgaan van het Nationaal Architectenverbond, 1957-1972.

Bakkersblad. Officieel orgaan van het Bakkersverbond der beide Vlaanderen tot verdediging der belangen van alle bakkers, buiten alle politiek, 1908-1914.

Belgische molenaar. Officieel orgaan van de Verenigde molenaars, 1906-.

- Charm. Algemeen technisch kappersblad / Orgaan van de Nationale Beroepsvereniging voor Haarkappers*, 1962-1977.
- De Bakkersbaas. Officieel orgaan van het Huis der Bakkersbazen van België / Landsbond der Belgische Bakkersbazen*, 1919-.
- De Belgische beenhouwerij*, 1919-.
- De Boek- en dagbladhandelaar. Orgaan van het Verbond der Boek- en Dagbladhandelaars*, 1945-1979.
- De Detaillist in voedingswaren. Vakorgaan der Nationale Federatie der Kleinhandelaars in Algeme(e)ne Voedingswaren*, 1945-1950.
- De Klaroen. Orgaan van het Nationaal Verbond voor Soepfabrikanten en -handelaars*, 1966-1968.
- De Kolenhandelaar. Officieel orgaan van de Federatie der Erkende Beroepsverenigingen van Kolenkleinhandelaars van België en van de Vereniging voor Rationeel Brandstoffenverbruik*, 1946-1969.
- De Kruidenier*, 1932-1934 (Kruideniersbond Antwerpen).
- De Loondorser*, 1951-(1955).
- De Meester-schilder*, 1950-(1961).
- De Schakel*, 1951- (Bond der Vlaamse Dagbladverkopers).
- De Schoen- & ledernijverheid. Vakblad*, 1919-1926.
- De Vlaamsche bakkerij. Weekblad uitgegeven door de Vereeniging der Belgische Vakpers. Officieel orgaan van den Algemeenen Belgischen Bakkersbond en van het Internationaal Verbond van het Bakkersbedrijf*, 1905-1926.
- De Zelfstandige kleermaker. Officieel orgaan van het Nationaal Verbond der Zelfstandige Kleermakers*, 1950-1958.
- Euro Vee Vlees Eieren*, 1963-1981.
- Het Maandblad der brandstoffen*, (1969)-(1981).
- Het Vlas. Orgaan van het Belgisch Vlasbazenverbond*, 1921-1940.
- Het Voedingsblad. Officieel orgaan van het Nationaal Verbond voor Detailhandelaars in Voedingswaren*, 1951-2000.
- Het Wasbedrijf. Officieel orgaan van de Nationale Federatie van het Belgisch Wasbedrijf*, ([1954]-1962).
- Hout. Orgaan van het Nationaal Verbond der Houtverwerkende Ambachten*, 1950-1961.
- Kleur + Interieur*, 1962-1972 (schilders en meubelfabrikanten).
- La Boucherie belge. De Belgische beenhouwerij*, 1894-1910.
- La Boucherie moderne. Organe de l'association syndicale: Union des Bouchers et Charcutiers de l'Agglomération Bruxelloise*, 1905-1914.
- La Boucherie. Organe mensuel de la Chambre Syndicale des Bouchers et Charcutiers de l'Agglomération / l'Arrondissement Bruxellois*, 1898-1914.
- Le Boulanger belge. Organe officiel et propriété de la Fédération Nationale de la Boulangerie Belge / De Belgische bakker. Officieel orgaan en eigendom der Nationale Belgische Bakkersfederatie*, 1900-1904.
- Le Cafetier belge / De Belgische herbergiers*, 1927-1940 (CNCB / LVHB).
- Le Journal des coiffeurs*, 1919-1924.
- Le Moniteur de l'alimentation. Organe belge des négociants en denrées coloniales, épiceries, drogueries, conserves, beurre, fromages, comestibles*, 1902-1908.
- Le Moniteur de la cordonnerie et du cuir*, 1919-1921.

- Le Moniteur de la pâtisserie*, 1928-1939.
Le Moniteur de la peinture, 1921-1925.
L'Epicerie belge, 1933 (Chambre Syndicale des Négociants en Denrées Coloniales et Alimentaires, Brussel).
Modis, 1982- (textiel- en kledingdetailhandel).
Nacebo Infor-kontakt. Informatiebulletin van de Nationale Centrale van Metaal-, Hout- en Bouwvakondernemingen, 1973-.
Nacebo(-berichten), 1959-1972.
Navemetaal. Officieel orgaan van het Nationaal Verbond der Metaalverwerkende Ambachten, 1950.
Navetex. Officieel orgaan van het Nationaal Verbond der Textieldetaillanten, 1950-1981.
Nelektra. (Tweemaandelijks) vaktijdschrift, 1963-1974 (Elektrotechnische installateurs).
Pluimvee Info, 1993-.
Revue de la boulangerie et des industries connexes, 1906-1926 (Algemene Belgische Bakkersbond).
Revue de la coiffure, 1920-1932 (Fédération des Coiffeurs de Belgique).
Revue des industries du blanchissage et de la teinture. Organe mensuel indépendant, technique et pratique des Blanchisseurs de Linge et Teinturiers de Belgique, 1920-1922.
Vlasberichten, (1963)-(1983).
Vlees Info, (1993-).
Weekblad der Bakkers, 1905-(1925).

4.2. Neutrale organisaties

- Action des classes moyennes*, 1932-1933 (NUM).
Belasting-Echo, 1954-1956. (Unie van de Middenstanders en Zelfstandigen Antwerpen).
Berchem vooruit, 1909-1910 (Neringdoenersbond Berchem-Vooruit).
Burgersbelang, 1925-1940 (Onpartijdige Middenstandsbond Aalst).
Burgersblad van Antwerpen. Orgaan van den Middenstandsbond Nering en Ambacht, 1923.
Burgerstrijd, 1933-1936 (Burgerstrijd Izegem).
Burgerstrijd, 1935 (Syvan Antwerpen).
Burgersverbond. Orgaan der burgermaatschappijen van Oost-Vlaanderen, 1908-1912.
De Ambachtsbaas, 1918 (Verbond der Antwerpse Ambachtsbazen).
De Burgerstem. Orgaan van den Vrije Burgersbond ter opbeuring van handel, nijverheid en landbouw, 1895-(1912).
De Handelaar, 1922 (Algemene Handelaarsbond Mechelen).
De Handelsman, 1933-1938 (De Vlaamse Beurs Antwerpen).
De Kleine burger van Dendermonde. Weekblad tegen de samenwerking verschijnende elke zaterdag, 1888-1889.
De Kleine burger van Dendermonde. Weekblad tegen de samenwerking, 1888-1889.

- De Kleine burger. Orgaan tot verdediging van den middenstand*, 1906-1911.
- De Kleine burger. Weekblad tegen de samenwerking en orgaan der eigenaars van het arrondissement Gent*, 1888-1889.
- De Kleinhandel. Orgaan der Vereenigde Kleinhandelaars der provincie Antwerpen*, 1923-1932.
- De Middenstand*, 1920-1927 (Onpartijdige Middenstandsbond Izegem).
- De Middenstand*, 1920-1933 (Middenstandspartij van Iseghem).
- De Middenstander*, 1927-1929, 1931-1934 en 1938 (Algemene Handelaarsbond Mechelen).
- De Noodklok (Roeselare)*, 1910.
- De Stem van de unie*, 1964- (UNCM).
- De Stormklok*, 1931-1937 (Eenheidsfront van de Middenstand).
- De Unie*, 1960-1963 (UNCM).
- De Vlegel*, 1920 (Onpartijdige Middenstand West-Vlaanderen).
- De Vrije burger*, 1928-1935.
- De Vrije burger. Orgaan ter verdediging der stoffelijke belangen van de vereenigde eigenaars, handelaars en neringdoenden van het arrondissement Gent*, 1894-?.
- De Vrije burger. Orgaan van den Vrijen Burgersbond van Brugge en het arrondissement*, 1909-1913.
- De Vrije Burgersbond. Provinciaal orgaan voor Oost-Vlaanderen der Belgische Federatie van Neringdoenden*, 1895-1898.
- De Vrije middenstander*, 1938-1939 (Federatie der Vrije Middenstands-bonden Antwerpen).
- De Zelfstandige / L'Indépendant*, 1967- (Neutraal Syndicaat van Zelfstandigen / Syndicat Neutre pour Indépendants, NSZ / SNI).
- Eenheidsfront van de middenstand*, 1938 (Antwerpen).
- Het Beroepsblad van Syndic. Maandblad uitgegeven door de vereeniging Syndic*, 1935.
- Het Burgersblad*, 1918-1930 (Algemeen Comiteit Gent).
- Het Lastenbetalersblad*, 1935-1938 (Lastenbetalersbond Antwerpen).
- Het Middenstandsblad*, 1923-1934 (Middenstandsbond van het Arrondissement Antwerpen).
- Het Sociaal verweer. La Defense sociale*, 1946- (Algemeen Verbond van de Zelfstandige Arbeid / Fédération Générale du Travail Indépendant).
- La Petite bourgeoisie. Bulletin bi-mensuel de la Société la Sauvegarde du Commerce et de la Petite Industrie de Liège et de l'arrondissement*, 1901-1914.
- La Voix de l'Union*, 1964- (UNCM).
- La Voix des classes moyennes / des indépendants*, 1944-1963 (FNCM).
- La Voix du commerce. Organe de l'Association des Commerçants du Tournaisis*, 1932-1940.
- L'Action civique. Organe mensuel de l'Action Civique des Classes Moyennes Commerciales Artisanales et de la Petite Industrie du Hainaut et du Brabant Wallon*, 1934-1936.
- L'Action. Organe officiel de la Fédération des Comités d'Action pour la Défense des Intérêts Généraux du Petit et Moyen Commerce*, 1933-1934 (Brussel).
- L'Aurore*, 1920-1925 (Nationale Confederatie van de Middenstand).

- Le Commerçant. Organe de l'Association du Commerce et de la Petite Industrie de Verviers et de l'Arrondissement*, 1906-1911.
- Le Commerçant. Organe périodique de la Fédération des Commerçants et Commerçantes Détaillants de Belgique (créée en dehors de la politique)*, 1907-1912.
- Le Commerçant. Organe périodique de la Fédération Nationale des Commerçants Belges*, 1907-1913.
- Le Contribuable*, 1938-1940.
- Le Défenseur du commerce et de l'industrie. Organe de l'Association des Commerçants et Industriels du Nord de Liège et Environs*, 1932-1933.
- Le Détaillant*, 1924-1926 (Fédération Provinciale Liégeoise du Commerce de Détail).
- Le Journal de l'épicerie. Organe spécial des commerçants détaillants en épicerie, denrées alimentaires, droguerie, mercerie, bonneterie, quincaillerie, etc. (Verviers)*, 1882-1909.
- Le Négociant*, 1932 (Luik).
- Le Peuple belge / Het Belgische volk*, 1930-1939 (BLB).
- Le Ralliement des classes moyennes. Organe national du Parti des Classes Moyennes*, 1921.
- L'Echo des corporations*, 1932-1934 (Maison des Corporations Charleroi).
- L'Équité*, 1918-1920 (Parti National Economique des Classes Moyennes Hainaut).
- L'Essor des classes moyennes*, 1933-1934 (Groupement des Classes Moyennes de l'Entre Sambre et Meuse).
- L'Ordre nouveau / De Nieuwe orde*, 1937-1939 (Korporatieve Unie van de Middenstand).
- L'Union des classes moyennes*, 1957-1963 (UNCM).
- Ons Blad*, 1922-1938 (Onpartijdige Middenstandsbond Antwerpen).
- Onze Belangen. Orgaan van den Onpartijdigen Bond voor Handelaars en Neringdoenden der stad St. Nikolaas*, 1908-1914; 1927.
- Onze strijd*, 1935-1936 (Algemeen Comiteit, Gent).
- Voorwaarts*, 1936 (Middenstanderspartij Deurne).
- Vrede*, 1934-1935 (Corporatief Verbond Gent).

4.3. Christelijke, liberale en socialistische organisaties

De tijdschriften van vrouwen- en jeugdorganisaties worden behandeld in de desbetreffende hoofdstukken in dit boek.

- Algemeen dienstbetoon voor middenstand en beroepen. Driemaandelijks informatieblad voor de leden en rechtverkrijgenden van de vzw Compensatiekas van de Christelijke Patroons, Onderlinge Compensatiekas voor Middenstand en Beroepen, Sociaal Bureau*, 1956-.
- Bestuursblad (van de) Kristen Middenstand Limburg*, 1969-1978.
- Bestuursblad (van het) NCMV*, 1952-.
- Bulletin de l'Institut International pour l'étude du problème des Classes Moyennes / Bulletin de l'Institut International des Classes Moyennes / Revue internationale des classes moyennes*, 1906-1963.
- Bulletin du MIC. Points de vue du Mouvement Chrétien des Indépendants et des Cadres*, 1962-1965.

- Bulletin du Syndicat Général des Voyageurs Employés et Patrons. Algemeen Syndicaat van Reizigers, Klerken en Patroons, 1893-1911.*
- Burgersbelang. Officieel orgaan van den Middenstandsbond "De Kleine Burger" / Orgaan van de Federatie der Kristene Middenstandsbonden der provincie Antwerpen, 1910 (6)-1928.*
- Burgersbelangen. Maandblad ter verdediging en opbeuring van den middenstand. Officieel orgaan van den Christelijken Middenstandsbond van Leuven en 't Leuvensche, 1927-1928.*
- Burgersbelangen. Officieel orgaan / weekblad van den Middenstands-Arrondissementsbond van Kortrijk, 1923-1927.*
- Burgersblad van Antwerpen, 1923 (Nering en Ambacht).*
- Burgerstrijd. Orgaan van het Syndikaal Verbond van Ambachten en Neringen Antwerpen, 1934.*
- De Burgerij, 1910-1919 (Burgerkring Gent).*
- De Gids van den middenstand, 1923-1936 (Christelijke Landsbond van de Belgische Middenstand).*
- De Kleine burgerij. Maandblad van den Kristen Provincialen Bond tot verdediging der belangen van den middenstand voor West-Vlaanderen, 1911-1914.*
- De Middenstand, 1919-1925 (Christelijke Landsbond der Belgische Middenstand).*
- De Middenstand, 1926-1930 (Provinciaal Middenstandsverbond van Oost-Vlaanderen).*
- De Middenstand. Officieel orgaan van het Nationaal Christelijk Middenstandsverbond / Weekblad van het Nationaal Christelijk Middenstandsverbond, 1944-1988.*
- De Middenstand / Le Syndical bourgeois, 1909-1914 (Vereeniging tot Studie en Verdediging van de Belangen der Kleine Burgerij / Landsbond der Kleine Burgerij / Landsbond van den Middenstand).*
- De Middenstand-Burgersblad, 1931-1940 (Provinciaal Middenstandsverbond van Oost-Vlaanderen).*
- De Middenstander (Oostende), 1928-[1933].*
- De Middenstander. Orgaan van het Mechelsch Syndicaat van Reizigers, 1912-(1930).*
- De Middenstandsbelangen, 1921-1926 (Oost-Vlaanderen).*
- De Middenstandsgids, 1948-(1979) (NCMV).*
- De Middenstandspost. (Orgaan van het NCMV-provincie Antwerpen/ACMV), 1952-1953.*
- De Nieuwe burgerij. Orgaan voor den middenstand van Vlaamsch-België, 1903-1904.*
- De Oostendse courant voor zelfstandigen, 1961-.*
- Eigen kracht, 1956- (Provinciaal/Nationaal Verbond van Socialistische Zelfstandigen).*
- God en vaderland, 1905- (Kring God en Vaderland Gent).*
- Het Bondsblad, 1892-1897 (Burgerkring Antwerpen).*
- Het Middenstandsleven. Vrij orgaan van het Algemeen Christen Middenstandsverbond ACMV Antwerpen, 1954.*
- Het Syndikaat van Handel en Nijverheid, 1896-1904 (Antwerpen).*

- Klerken, Handelaars en Patroons / Orgaan van het Middenstandsverbond van het arrondissement Mechelen*, 1912-1930.
- La Voix de l'union. Hebdomadaire de l'Union syndicale des classes moyennes de Belgique*, 1964-1996.
- Les Classes moyennes*, 1923-1925 (Alliance Nationale des Classes Moyennes).
- Les Documents du MIC. Centre d'Etudes du Mouvement Chrétien des Indépendants et des Cadres*, 1961-1968.
- Limburgsche middenstandspost. Officieel weekblad der kristen middenstandsbonden van Limburg*, 1926-1974.
- LVZ-Koerier*, 1981- (Brussel).
- Mechelsche post. Weekblad voor den Kristene Middenstand van het arrondissement Mechelen*, 1926-1928.
- Middenstandsgids*, 1948-1979 (NCMV).
- Middenstandspost*, 1928-1940 (Christelijke Landsbond der Belgische Middenstand).
- NCMV / UNIZO Activiteitsverslag*, 1953-.
- Ondernemer & Zelfstandige / Indépendant & Entreprise*, 1994- (SDZ / SDI).
- Orgaan van den kring God en Vaderland - Bulletin du cercle Dieu et Patrie*, 1905-1914; 1917-.
- Point de vue / Standpunt*, Brussel, 1969- (NVZAB).
- Sociale berichten. Tweemaandelijks informatieblad van de SVMB*, 1968-.
- Union & Actions*, 1997- (UCM).
- Z.o.-magazine*, 1992- (NCMV / UNIZO).
- Zelfstandig ondernemen. NCMV-weekblad voor zelfstandigen, KMO en vrije beroepen*, 1989-1992.
- Zelfstandig. Driemaandelijks tijdschrift voor zelfstandigen, KMO's, vrije beroepen en kaderleden*, 1987-1992.

5. Niet-geschreven bronnen

KADOC bewaart mondelinge bronnen van voormannen uit de christelijke middenstandsbeweging, onder meer Fons Margot, Renaat Moreeuw, Gaby Vandeputte, Pater Joost Boel, Fernand Monchy, Frans Tanghe, Petrus Thys en Guido Verhaegen.

KADOC bewaart ook het fotoarchief van het weekblad *De Middenstand / z.o.-Magazine*, de videocollectie van Middengolf (Uitzendingen door Derden), een collectie portret- en groepsfoto's, affiches, prenten, promotiemateriaal en vlaggen van NCMV / UNIZO en van andere christelijke en neutrale middenstandsorganisaties.

